

Пісні

Леся Храплива-Щур

Коли сходило над ланами сонце, один маленький промінчик заглядав крізь щілину в дошках у його комірку. Від того промінчика Петро будився. Підносився на лікті та виглядав крізь щілину. Там небо рожевіло сподіванням ранку, а жита шепотіли про невимовне.

Клав на собі широкий хрест та починав молитву:

"Пречиста Діво Маріє, Царице України і Опікунко славної УПА ..."

Повторював ці слова сотні разів, а далі не міг... Не те, щоб не знав. Серце переливалося повнотою почувань, у свідомості вже й починали творитися слова для них. І тільки, коли вже хотів говорити, все чомусь розпливалось у безпросвітню сірість і щось здавлювало горло.

Тому навіть не хотів, навіть трохи боявся висловити те, що відчував. Тому вмовкав і жадібно вслухувався у велич світанку. Але ж Пречиста і так чула його думки, на границі підсвідомого.

Такі були перші хвилини дня. Опісля чув, як за стіною в хаті вчителька Ліда вставала та збиралася в школу. І як пригадувала донечці Улянці, що треба зробити дома, коли її не буде.

Ждав, поки не пішла, а тоді з трудом виповзав із комірки. Тоді вже всі були в колгоспі і ніхто не бачив, як він перелазив поріг хати. І ніхто не знав, хто живе у вдови-вчительки.

Тільки ж тоді ранок був уже вилинялий та без таємниць. Тоді вже не думав про ніщо інше, як тільки про те, як перехитрити нездарність своїх криво позростаних ніг. Гостра ринь на подвір'ї давила коліна, вбивалася боляче з долоні.

Заглиблений у почутті своєї безвартісности сідав, як звичайно, в куті хати біля порога. Далі цього кута не відважився піти ніколи. Та далі його ніколи й не просила господиня: худа, із недоладними пасмами жовтавого волосся, що при праці спадали на лице.

Сама пробивалася крізь життя із донечкою-п'ятиліткою, а він ще жив її хлібом.

Ах, як ранив його той чорний, гливкий хліб, що його залишала Ліда на лаві, так, щоб міг сягнути рукою з кута. Це була її ласкавість, а його... його ... Так життя воліклося сірим павутинням і чув, що гасне з дня на день. Дзеркало в хаті було високо на стіні, то ж не бачив себе ніколи. І добре, що не бачив. Це тільки колись давно хтось пестив кучері, що вилися буйно над парубоцьким чолом. Хтось проводив ночі без сну, щоб у сні не забути його усмішки.

Швидко, немов би робив щось злого, з'їдав хліб. А тоді всією силою уяви старався вирватись із чотирикутника давно вже не білених стін. Деколи це вдавалося, і тоді образи зарисовувалися такі дійсні, хоч рукою їх торкай.

Ліс темний шумить над головами. Розвели хлопці багаття, сушать одержу, промоклу

на дощі, чистять зброю.

— Гей, а хіба ж Петра немає поміж нами? Не буде наш Соловій співати?

— Наказ, друже командире! — струнчився.

А командир усміхався та гладив вус.

І Петро співав. А може й не Петро співав, а співало листя над головами, химерно покучерявлене, співала земля, вогка та пахуча, співало невтомно мерехтливе огнище ... Петро ж тільки підходив до них покірно із своїми широко розкритими очима та повторював їх пісні за ними.

Це було святе діло! А друзі слухали, охоплюючи коліна руками. І коли підняв погляд на їх очі, то виспівував, що бачив у цих очах, а бачив багато!

То не Петро співав, співали вони всі його голосом.

А командир Чавун гладив вус та думав про щось, насунувши на очі мазепинку.

Ще не співав випити всього хмелю, спогадів, коли в хату вбігала Улянка.

— Вуйку Петрусю, поглянь, що в мене! — і підносила китичку маку.

— Гарний, гарний, Улянко.

— Я тобі принесла!

Спасибі, дитино. Та тобі б його не торкатися.

Чому? — Оченята заокруглювалися цікавістю, і мале присідало біля нього на долівку.

Бо що маки, то кров. Коли текла, то червоні маки розцвітали.

— А чого текла?

— То большевики вбили когось за те, що українець.

— То я їх не люблю! — говорила з серцем.

Похмурнів...

— Не кажи нікому, Улянко, що тепер сказала!

— Ні Ксеньці?

— Ні Ксеньці!

— Ні Жені?

— Жені то вже ніяк!

— Ні Бровкові?

— Ні Бровкові; хтось може підслухати!

— Ні мамі?

Пригризав уста.

— Мама й самі знають, не треба.

Тоді замовкала на хвилинку.

— Вуйку Петрусю, я тобі щось скажу. Тільки ти теж нікому не кажи!

— Не скажу!

А тоді обіймала його шию та шептала просто в ухо:

— Коли виросту, то піду теж до УПА!

Хотілось гладити золоті косенята, але замість того заговорював, мов засоромлений:

— Добре, підеш, але тепер краще принеси води, час нам картоплю чистити, а то

мама не матимуть обіду.

Улянка носила до хати по дві-три картоплини, начерпувала води з відра в миску, шукала ножа.

А він знов згадував:

... Мав уже обидві ноги поломані в багатьох місцях та лице чорне від болю, коли почув за вікнами "Слава"! Ще добре, ідо успів сказати Чавунові:

— Командире, вони від мене ... ні... ні слова!

І останній погляд впав на пов'язаних емведистів, що скреготали зубами.

А потім було темно в землянці і сестра з цілющими руками потішала, що хірург складе кості і він знов зможе рейдувати, висаджувати мости, робитиме, що схоче, бо світ буде відкритий!

Вже лежав на двох ізсунених разом столах у лісничівці і чув, як сестри перешіптувалися:

— Того етеру стільки, що мухи не приспав би!

— Цсс. Видержить: молодий, серце здорове.

А тоді наскочили червоні і хірург більше не повернувся з бою.

Знов лежав у землянці, байдужий до цілого світу. А коли сестра підходила до його лежанки, не питав нічого, бо з її лица неважко було вичитати правду.

Лежав, а серце давили невиспівані пісні. Співати ж не міг.

Аж прийшов командир Чавун відвідати ранених. Петра пізнав аж тоді, коли той схопив полу його шинелі. Пізнав та поспішно стер щось із ока.

— Ти підеш зо мною, Соловію!

— Я вже не вмію ходити, командире!

— В мене руки міцні, не журися! Візьму тебе у свою квартиру. Помагатимеш при циклостилї і... і будеш нам співати.

Не думаючи навіть про те, що робить, оббирав картоплину за картоплиною та кидав у миску. А картини стояли перед очима такі соняшні, що навіть наспівував:

Гей зі сходу, ой тай із заходу

Закурив пожарами світ;

Гей же ви, хлопці,

Дома не дрімайте,

Гей, до УПА всі ідіть!

Улянка присувалася до нього та просила:

— Співай ще, вуйку Петрусю!

В ту хвилину вмовкав та посилав її по дрова. Ніяково було старої співати, коли нові просилися на уста і замирали в горлі.

А може правду казав той в окулярах, що то в криївці командира стукав цілими днями на машинці?

Почув раз якось, як Петро співав:

Ой ти, дівчино, мила чорнобрива,

В тебе очі, як терен!

Ой жди, дівчино,

До шлюбу підемо,

Як лиш ворогів проженем!...

Це Петро так навмисне співав командирові, коли на того находила туга.

А той в окулярах розпитував командира:

— І слова, і мелодію сам? Бачите, якби так хлопчина знав підстави композиції, поетики ... Скільки ж таких талантів змарнується в нас! А потім: некультурний нарід ...

І замовк, зажурився ...

Петро мовчки крутив ручку циклостилю. Не до нього ж говорили, а він із своїми чотирма клясами сільської школи не так розумів, як прочував, що якби був учився...

А потім напад на криївку. І він знав, що могли вони всі тікати, бо все цінне вже давніше перенесли кудись. Але боронилися і не відступали, бо командир не хотів залишати Петра.

І Петро пів-лежав на моху під деревом біля вмираючого командира та наспівував:

Гей, гляньте хлопці, в полі поміж житом

Нам червоний мак розцвів ...

Будемо стріляти, будемо рубати,

Будемо карати катів!...

Держав руку командира та чув, як вона холоне з хвилини на хвилину. Сльози текли йому по лиці, а він співав ...

Другого дня після того, як поховали командира, підійшов до Петра чотовий Гармаш. Сів, не дивлячись на нього, та довго щось поправляв біля пістолі. Мнявся ...

Петро йому допоміг:

— Я знаю, друже чотовий. Добийте!

Гармаш зжахнувся.

— Що ти, хлопче?

Він не зважав на це.

— А коли не хочете брати гріха на душу, по зичте пістолю. Опісля собі знов її візьмете.

Тоді Гармаш розлютився:

— Слухай, Соловію, я забороняю тобі дурниці говорити! Ти наш друг-воjak і ми цінімо тебе за твої бойові заслуги. Але ж сам бачиш: життя повстанця тобі не під силу.

— Я ж вам казав, що я знаю. Я не хочу бути вам колодою при ногах.

Гармаш вдавав, що не чує.

— Ми порішили ще сьогодні віднести тебе в село. Там вчителька — наша. Помагатимеш дещо в хаті. Самозрозуміло, живеш далі нелегально. Ти згідний?

Випрямився, як тільки міг:

— Наказ, друже чотовий!

І дні попленталися, як сіре павутиння. Не співав, тільки чув, як щось у душі засновується непрохідною заслоною. По той бік залишилося світле й неповторне, а

невиспівані пісні ставали в'ялі, мов напоєні отрутою ...

Тоді стискав голову руками і шептав у розпуці:

"Пречиста Діво, Покрово ... і Опікунко славної УПА ..."

А про що він хотів просити, того ніколи не важився вимовити...

Лежав скорчений на берлозі у комірці та слухав пильно, як за стіною стукали важкі кроки, брязкала зброя. Як вчительа післала Улянку до сусідки по молоко і як хтось шипів, коли йому перев'язували рану. Чув, як розвели наново вогонь у печі, хоч був вечір. Спрагнено вслухувався в їх голоси. А вони сиділи десь там за столом, зосереджені, суворі, розглядали мали, намічували пляни.

Курінний Неситий стрепенувся, коли хтось неждано обійняв його ноги зараз біля порога хати. Витягнув нагана та стояв гордий, стрункий, готовий у кожну хвилину ставити чоло небезпеці.

Лиш того не ждав, що почув:

— Друже, я ваш, я... упівець!

Рука Неситого застигла на язичку нагана.

— Подай кличку!

Легко було йому це сказати! Але як давно вже не мав Петро того таємного слова, що в'яже невидимими нитками із друзями, відкриває довір'я.

— Пречиста Діво, рятуй! — вибелькотів у розлуці.

У голосі курінного забриніло щось нове:

— Вставай, поговоримо!

— Я не можу встати. Я... емведисти поламали ноги на допиті!

Неситий нахилився та подав руку Петрові. Петро стиснув судорожно цю руку, як останній рятунок.

— Друже командире, я живу тут у комірці. Я чув вашу розмову. Вам треба розгромити їх спе-ціальну команду в сільраді. А тоді ви ... Я чув усе.

Шептав пристрасно, поспішно, мов боявся, що його не схочуть далі слухати.

— Друже! одну гранату! Лиш однісіньку гранату... Я підповзу городами аж під самі вікна. І зблизька ... Людей ваших шкода!

У найтемнішу ніч сколихнули землю страшним зривом невиспівані пісні. Петром вдарило об землю і він упав, розкинувши руки хрестом. Над ним розпадався світ і в очах сховався неминаючий ранок. Почування набрали чітких форм і слова свіжі та запашні були готові до співу.

Зміг ще лиш прошептати:

— ... і Опікунко УПА ...

Далі вже не треба було, бо Пречиста і так вислухала ...

Другого дня плянований вивіз молоді із села на азійські цілини не відбувся.